

1. El saber filosòfic

1. La filosofia

Escriu José Antonio Marina:

Els professors de Filosofia es queixem amb freqüència que la nostra assignatura no està suficientment valorada, i els darrers canvis semblen donar-nos la raó. Estem convençuts que la filosofia no és un saber més, sinó que es mou en un pla més profund. És la intel·ligència reflexiva en acció. Filosofar és viure conscientment, reflexivament i responsablement. Per això, ens cal lluitar contra l'estúpida idea que la filosofia no serveix per a res. Aquesta suposada inutilitat era un elogi enverinat. Pretenia enaltir la nostra activitat salvant-la d'un maldestre utilitarisme, però ha servit d'argument per a aniquilar-la. Hem de reivindicar la utilitat de la filosofia, es seu interès personal i social. És el gran antídoto contra el fatalisme, el dogmatisme, la credulitat, la superstició i la simplicitat. Desenvolupa tot tipus d'anticossos mentals: la capacitat crítica, la independència, la visió de conjunt, la valentia davant dels problemes i davant de les solucions d'aquests problemes (Carta presentació del llibre *Filosofía y ciudadanía*, 1 Batchillerato, SM).

El terme “filosofia” significa “amor a la saviesa” i prové del grec PHILOS “amant” i SOPHIA “saber” (FILEO = amor / SOFIA = saviesa). Més que a l'amistat o a l'amor típic dels amics, PHILOS remet a l'acció de “tendir vers” alguna cosa, a l'afecció o inclinació afectuosa; així, en parlar de “filosofia”, ens referim a una tendència o aspiració vers la saviesa, vers el saber pròpiament dit.

En l'obra del psiquiatra i filòsof existencialista alemany Karl Jaspers (1883-1969): *La filosofia. Des del punt de vista de l'existència*, llegim:

El mot grec «filòsof» (*philósophos*) es va formar en oposició a *sophós*. Es tracta de l'amant del coneixement (del saber) a diferència d'aquell que, estant en possessió del coneixement, es diu sapient o savi. Aquest sentit del mot ha persistit fins avui: la recerca de la veritat, no la seva possessió, és l'essència de la filosofia, malgrat que freqüentment se la traeixi en el dogmatisme, és a dir, en un saber enunciat en proposicions, definitiu, perfecte i ensenyable. Filosofia vol dir: anar de camí. Les seves preguntes són més essencials que les seves respostes, i tota resposta es converteix en una nova pregunta.

Però aquest «anar de camí» -el destí de l'home en el temps- alberga en el se si la possibilitat d'una profunda satisfacció, més encara, de la plenitud en alguns moments elevats. Aquesta plenitud no rau mai en una certesa enunciable, no en proposicions ni confessions, sinó en la realització històrica de l'ésser de l'home, al qual se li obre l'ésser mateix (*La filosofía. Desde el punto de vista de la existencia*, p. 11).

El filòsof cercarà donar sentit a la realitat sense recórrer a les creences religioses i populars. L'experimentació i la reflexió racional seran, doncs, suficients per conèixer i donar sentit a la realitat humana i a la vida social.

En tant que pensament estructurat sobre les lleis de la lògica, l'objectiu principal de la filosofia serà l'estudi general de l'ésser, del coneixement i de la mútua relació existent entre l'ésser i el coneixement. Dit d'una altra manera, el pensament filosòfic pretindrà d'arribar als principis o causes de l'existent.

El saber filosòfic es caracteritza per anar més enllà dels coneixements científics que dóna l'experiència, ajudada amb instruments i reflexions immediates. Empra dos mètodes:

- a) el *metafísic*, que tendeix a fonamentar-ho tot amb entitats que es troben més enllà del món físic; i
- b) el *dialèctic*, que examina tots els fenòmens com quelcom que es troba en vinculació recíproca, en un procés de desenvolupament i de canvi.

La filosofia pretén també ésser, com la ciència, un saber

sistemàtic l'objectiu principal del qual és argüir rigorosament per poder arribar a comprendre la gènesi de la realitat i del seu coneixement.

En la seva *Enciclopèdia de les ciències filosòfiques*, G. W. F. Hegel (1770-1831) ens diu que la filosofia pot ésser definida, en general, com la consideració reflexiva dels objectes. La filosofia, segons aquest filòsof, és un mode peculiar del pensament pel qual aquest s'eleva vers el coneixement.

Són interessants les apreciacions sobre la filosofia que Mauricio Beuchot ens exposa en el text següent:

Tot i que la filosofia sembli restar allunyada de la cultura activa i corrent de de la societat, no roman merament distant, sinó que té molts mitjans i troba diversos camins per a arribar a la gent. És clar que ho fa en diferents graus o nivells, no arriba directament en les seves idees més abstractes, però es filtra per diversos porus de la societat; i, així, la filosofia arriba a impregnar notables sectors en la cultura d'una societat donada, arribant a vegades a donar-se el cas que un corrent filosòfic preponderant arribi a transcendir el pensament en tots els seus sectors -penseu, per exemple, en l'actual neopragmatisme dels Estats Units, o en el materialisme tant positivista com marxista.

Per posar un exemple, una de les senderes per les quals la filosofia arriba al poble ha estat, es de l'antiguitat, la literatura. [...] En l'edat mitjana, és famós com Dant es va fer portaveu en la seva *Divina comèdia* de nombroses idees de Sant Tomàs d'Aquino [...]. Després, els actes sacramentals i les nombroses novel·les que sorgien duien al poble cosmovisions filosòfiques que estaven en voga en el renaixement i en la modernitat. Entre els existencialistes, fou freqüent que el filòsof fos simultàniament literat. Sartre va aprofitar tant el teatre com la novel·la. Camus i Marcel foren excel·lents escriptors de narrativa (*Aristas de la filosofia medieval*, Barcelona, PPU, 1995, pp. 83-84).

Com podem veure, segons el que diu Beuchot, la filosofia té capacitat suficient per a arribar a la cultura. Per nombrosos camins, es divulga, fins i tot, entre els no especialistes, que no deixa d'ésser una de les seves aspiracions com a ciència humana i com a disciplina crítica.

2. El pas del mite al LOGOS

L'home sempre s'ha interessat pel que hi ha al seu voltant. El perquè de les coses el va obligar a formular diverses interpretacions de l'origen del món i dels costums dels homes, les quals provenien més de la imaginació que de l'observació empírica i de l'especulació racional.

En el primer volum de la seva *Historia de la filosofia*, el professor Jesús Mosterín va defensar la distinció entre pensament pre-filosòfic i pensament filosòfic. Aquest darrer es caracteritza pel fet de ser reflexiu i racional; el primer, en canvi, semblava no ajustar-se encara a aquestes notes, per la qual cosa l'autor no va dubtar de qualificar-lo d'arcaic. A continuació exposarem les característiques que, segons l'autor, són pròpies del pensament arcaic:

- 1) Neix a la Prehistòria i es pot dir que és la primera manifestació de pensament.
- 2) Tanmateix, avui, encara perdura: ni la filosofia ni la ciència han pogut desplaçar-lo. La seva màxima expressió es troba en la religió i en determinats aspectes de la teoria política.
- 3) Es tracta d'una manera de pensar directa que va dels sentits a l'objecte que pretenen percebre. No s'atura a esbrinar les possibles causes reals dels fenòmens físics o psíquics.
- 4) Aquests fenòmens són personificats o divinitzats i no objectivats. Els aspectes més importants de l'experiència no s'analitzen com a conceptes que s'han de definir, sinó que es personalitzen com a entitats superiors personals, espirituals o divines; a més, les considera amb autonomia i voluntat pròpies.
- 5) L'explicació del món es fa mitjançant mites, on els deus o herois justifiquen tot el que ha passat, passa i passarà.
- 6) La preocupació per la bona vida es tradueix per l'interès a subornar els deus mitjançant cultes, ritus i ofrenes amb l'únic fi d'obtenir el seu favor i la seva ajuda, de la qual depèn la seva felicitat. A això semblaria reduir-se la seva moral.

- 7) La seva preocupació pel futur el duu a crear tècniques endevinatòries. El futur està determinat pels déus. Mitjançant la interrogació directa al déu o a l'oracle, es pot arribar a saber el futur que ens espera.
- 8) Els avançaments tècnics o científics són entesos com una donació dels déus per un motiu purament moral: destruir el mal i causar el bé.
- 9) S'especula amb l'existència de diverses naturaleses entre els déus i els homes, com els àngels, i entre els homes i els animals, com els centaures. Per voluntat pròpia dels déus, els homes participen de llur naturalesa.
- 10) El món s'explica només per l'existència de coses destructibles i indestructibles (Vegeu *Historia de la filosofía, I. El pensamiento arcaico*, Madrid, Alianza Editoria, 1983, p. 224).

Expressió d'aquest pensament són els mites, els quals es presenten com narracions i doctrines tradicionals sobre el món, els déus i els homes. Són interpretacions arbitràries, però dialècticament acceptables. El mite ofereix una explicació íntegra sobre l'origen i la naturalesa de l'univers, de l'home, de la civilització, de la tècnica, de l'organització social i de la moral. Podríem dir, a grans trets, que el mite va tenir el monopoli de les explicacions a la gran majoria dels problemes humans en les primeres civilitzacions; però, quan van aparèixer a Grècia (cap al segle VI aC) la filosofia i la ciència, van oferir teories alternatives i, d'aquesta manera, es van iniciar els conflictes entre les explicacions tradicionals mítiques i les formes de coneixement científic i filosòfic. Les explicacions mítiques són aquelles que es fonamenten en les creences tradicionals; en canvi, les filosòfiques i científiques són les que resulten de l'exercici de la raó humana.

El mite pot partir de la inventiva d'un individu determinat o de la síntesi popular de vàries invencions pretèrites. Segons Josep Ferrater Mora, el mite és un relat del que podria haver passat si la

realitat hagués coincidit amb el paradigma de la realitat. En el mite, les forces naturals (foc, pluja, vent...) són personificades i divinitzades, o bé es fan dependre de la voluntat d'un déu. Un mite és sempre una narració sagrada que explica una parcel·la de la realitat, un esdeveniment o la totalitat de la realitat a través d'éssers o forces que transcendeixen la simple naturalesa: quan els humans no poden controlar directament l'esdevenidor, se'l considera una conseqüència de l'activitat d'aquells éssers i aquelles forces superiors de caràcter diví. Els mites d'un poble, una tribu o un clan reten compte de tot el que passa i del seu sentit; aquests mites constitueixen la cosmovisió d'una col·lectivitat: mostren la seva realitat. El mite dóna coneixement del que passa, orienta i pauta la conducta, i omple de sentit la vida present i futura de l'ésser humà.

Els mites grecs, al contrari dels de la resta dels pobles orientals, partien del món conegut, del món que els envoltava, i no de concepcions sobrenaturals i ocultistes. Els déus, immortals, tenien forma humana i mantenien relacions, no sempre òptimes, amb els homes. El seu món no era més enllà del dels humans, sinó en una muntanya localitzable. En la seva *Biografia de la física*, George Gamow sosté que això darrer fou un dels factors decisius per fer el gran pas a la ciència física:

És interessant saber que, mentre que altres nacions antigues, com Babilònia i Egipte, van contribuir en gran mesura al primer desenvolupament de les matemàtiques i de l'astronomia, foren completament estèrils respecte del desenvolupament de la física. L'explicació possible d'aquesta deficiència, en comparació amb la ciència grega, és que els déus de Babilònia i Egipte vivien dalt, entre les estrelles, mentre que els déus dels antics grecs vivien en una elevació de només 10.000 peus, al cim de la muntanya de l'Olimp i, per tant, molt més a prop dels problemes de la terra (*Biografia de la física*, Estella, 1971, p. 11).

En el moment en què aquestes explicacions imaginàries esdevenen inútils, la qual cosa no vol dir que desapareguin, per explicar el món físic i el de l'home, sorgeix la filosofia. Aquest fet es

coneix com el pas del mite al logos, és a dir, el pas del pensament pre-racional o arcaic al racional. La llegenda se substitueix per la llei i l'ordre racional. El grec serà el primer que comprendrà que tot és necessari, és a dir, que el que és no pot ésser d'una altra manera, i això és el que s'ha d'esbrinar.

La filosofia és producte del pensament arcaic grec, però suposa la ruptura amb aquest pensament. Al segle VI aC, a la ciutat de Milet, hi trobem les primeres manifestacions d'un pensament racional; per això, diem que la filosofia neix en les ciutats gregues de l'Àsia Menor. Es creu que fou Tales de Milet el primer filòsof. Tant ell com la resta dels pensadors jònics van reemplaçar les explicacions mítiques de la realitat per explicacions raonades i avalades per l'experiència. Podem dir, doncs, que la reflexió filosòfica parteix d'una visió acurada de la realitat. La filosofia no és conèixer moltes coses, sinó estimar el propi saber; esdevé, així, una actitud intel·lectual que intenta respondre racionalment dues preguntes:

- a) quin és l'origen del saber?, i
- b) què puc saber?

La filosofia es definirà com amor al saber.

3. Admiració, curiositat i preocupació

L'admiració es pot considerar la primera causa de l'acció de filosofar; podem dir que fou la primera temptativa de fer filosofia. Del pintor acadèmic William Adolphe Bouguereau (1825-1905), influenciat pels temes mitològics, és el quadre que reproduïm.

Els grecs s'admiren del que veuen i ho copsen com un ordre que oposen a un suposat caos inicial. Llegim en el llibre de *Filosofia i ciutadania* de primer de batxillerat dirigit per Adela Cortina Orts:

L'admiració, la sorpresa, es produeix davant d'un món enigmàtic, que planteja tota mena d'interrogants. N'hi ha un que preocupa especialment els primers filòsofs: el fet que, tot i els canvis que es produeixen a l'univers, el nostre món és un cosmos, un tot harmònic, i no un caos, un desordre; i que tot i com de diferents són entre si els éssers que el formen, hi ha una realitat única i invariable, una natura physis que intenten descobrir i explicar. Cal trobar una resposta a aquest gran interrogant. L'activitat mítica ja s'hi va dedicar, però la filosofia ho fa d'una altra manera: explica també l'origen i la regularitat del cosmos, però recorre al logos, a un tipus d'explicacions racionals que se sostenen en argumentacions" (Barcelona, Santillana, 2008, p. 23).

Aquesta admiració és el que els duu a la filosofia.

En un principi, com comenta Aristòtil, la filosofia se centrava en els fenòmens sorprenents més comuns, és a dir, en allò que sobresurt en la vida quotidiana mateixa; més tard, en un avançament lent –signe de meditació o de reflexió–, en el qual ja requereix del discerniment i d'una profunda diferenciació: en els canvis de la lluna, el sol i els estels, i la generació de l'univers, és a dir, coses que es poden considerar "problemes majors".

Però l'admiració sembla tenir un factor psicològic més

profund: la consciència de la pròpia ignorància. Pel reconeixement de la seva pròpia ignorància, Sòcrates (469-399 a.C) es té com l'home més savi. Conèixer, per a Sòcrates, és admirar els conceptes, arribar a les definicions i, finalment, des de la mateixa raó, adonar-se de la pròpia ignorància: ésser capaç de dir que «només sé que no sé res», i estar-ne convençut. Només és capaç d'admirar-se aquell que reconeix que, per més coses que sàpiga, no sap res. Així, si hom va començar a filosofar, és perquè hi havia la consciència de la ignorància, de la qual se'n volia sortir, o, el que és el mateix, perquè aflorava l'admiració com a conseqüència de la ignorància. Karl Popper, en ésser investit doctor *honoris causa* per la Universitat Complutense de Madrid el 1991, va dir que el reconeixement de la seva ignorància fou un gest de gran saviesa del filòsof grec. Creu Popper que es tracta d'una frase palpitant i que continua vigent; i pensa que els intel·lectuals, científics, polítics i, sobretot, aquells que treballen en els mitjans de comunicació tenen avui la imperiosa necessitat d'aprendre aquesta vella lliçó que Sòcrates va mirar d'ensenyar-nos. Segons el filòsof austríac, els científics haurien de seguir Sòcrates i reconèixer que *no saben*, sinó que només *suposen*.

Tot i que sembla que el contacte amb el sorprenent de la realitat que ens envolta és el que desperta l'admiració, no s'ha de descartar que la ignorància és com una força interna que provoca la necessitat d'admirar allò que haurà de constituir la base de dades del nostre coneixement. Escriu Aristòtil en el primer llibre de la *Metafísica*:

Els homes comencen i van començar sempre a filosofar moguts per l'admiració; al principi, admirats davant els fenòmens sorprenents més comuns; després, avançant a poc a poc i plantejant-se problemes més grans, com els canvis de la lluna i els relatius al sol i a les estrelles, i la generació de l'univers. Però qui es planteja un problema o s'admira reconeix la seva ignorància. (Per això també el que estima els mites és en certa manera filòsof; ja que el mite consta d'elements meravellosos.) De manera que, si van filosofar per fugir de la ignorància, és clar que buscaven el saber en vista del coneixement, i no per alguna utilitat. I així ho testimonien els fets. Perquè aquesta disciplina va començar a buscar-se quan ja existien totes les coses necessàries i les relatives al descans i a l'ornament de la vida. És, doncs, evident que no la busquem per cap altra utilitat, sinó que, tal com anomenem home lliure al que ho és per si mateix i

no per un altre, així considerem aquesta com l'única ciència lliure, ja que ho és per si mateixa.

Com molt bé podem veure, Aristòtil es planteja la filosofia com una activitat nascuda de l'admiració. Si seguim el que es diu en aquest text, veurem que l'admiració és també l'acte que confirma que ja hem assolit el necessari per viure i que podem avançar en el camí de la contemplació. Només en aquesta via, aliena al món quotidià, en què impera el saber orientat a l'útil, hi reafirmarem la nostra llibertat respecte del que ens subjecta a la terra i podrem plantejar les preguntes sobre l'ésser. En certa mesura, en les paraules de l'Estagirita, s'hi mostren les condicions culturals primàries de la matèria del nostre estudi. Xabier Zubiri (1898-1983) ens diu que el que perseguia Aristòtil era mostrar la filosofia com una ciència: «Aristòtil -recordem-lo- va crear no tant la *sophia*, sinó la idea de donar a la sophia la forma d'una episteme. Aquest intent, Aristòtil l'anomenava *la ciència que es busca*» (*Cinco lecciones de filosofía*, Madrid, Alianza Editorial, p. 67).

Albert Magne (1193-1280) va definir l'admiració com «l'agonia i suspensió del cor per l'estupor que li provoca un gran prodigi que apareix als sentits, de tal manera que el cor pateix ràpides sístoles.» Segons aquest insigne dominic alemany, «el moviment d'aquesta admiració en l'agonia i la sístoles del cor té el seu origen a la suspensió del desig per a conèixer la causa del prodigi que es tanca en el fenomen» (*Metaphysicorum*, lib. I, tr. 2, c. 6).

En termes cosmològic-antropològics, Àngel Vassallo, en el seu llibre *¿Qué es filosofía? o De una sabiduría heroica*, escriu que «la sorpresa i l'admiració suposen parar-se enmig d'aquest esdevenir còsmic, que fins ara era un joc confús de mitjans i de fins vitals, retrocedeixi davant l'home fins arribar a fer-se un objecte per a ell, i així el món pot fer-se objecte de coneixement» (pp. 24-25). L'objecte és la cosa en tant que ésser cognoscible. L'admiració seria el pas remot del coneixement des del qual fem del món un objecte, és a dir, el fem un ésser cognoscible.

4. La filosofia i la seva història: filòsofs, corrents i escoles filosòfics

[Mirar l'annex: ***Filòsofs, corrents i escoles filosòfics***. No és un document d'estudi, sinó de consulta per quan apareguin els noms dels filòsofs o dels corrents filosòfics més representatius de la història. Per aquest motiu, s'ha col·locat en les activitats d'ampliació. La seva lectura no és obligatòria, però pot ésser útil. Tindreu l'oportunitat d'estudiar l'evolució de les idees filosòfiques en l'assignatura d'*Història de la filosofia* de 2n de batxillerat.]

5. Els sabers

Segons Aristòtil, el saber no és innat: és una adquisició gradual en la vida de l'home. L'Estagirita ens parla de tres tipus de saber: tècnic, pràctic i contemplatiu. La lògica serà l'instrument (ORGANON) o mètode que permetrà que aquests sabers es desenvolupin correctament.

- A) *Saber productiu o tècnic*: és el conjunt de normes, regles o recomanacions que precisem per fer quelcom. El seu objecte és la producció de l'agent. La cuina és un saber tècnic: l'art de preparar el menjar. La poesia és també un saber tècnic: l'art de fer poemes.
- B) *Saber pràctic*: és el conjunt de normes, regles, màximes, prescripcions o recomanacions que ens calen per a guiar el nostre comportament. Aquest saber es concentra en els ensenyaments de tres disciplines: l'ètica, la política i l'economia. La seva finalitat és l'acció humana, és a dir, la manera d'actuar segons les circumstàncies; no es tracta de saber produir quelcom, sinó de saber obrar correctament.
- C) *Saber contemplatiu, teòric o especulatiu*: és el coneixement teòric de o sobre la realitat. És un saber desinteressat identificat amb la ciència (física, matemàtica...) i amb la filosofia, l'objecte del qual és arribar a la certesa i a la veritat.

L'alemany Max Scheler (1874-1928), representant del corrent fenomenològic, també va esbossar una triple divisió dels sabers:

- A) *Saber tècnic*. És aquell que té les seves arrels en la necessitat, la qual pot ésser: (a) material (tècnica) o (b) espiritual (entrenament psíquic, ascètic).
- B) *Saber culte*. Té les seves arrels en l'admiració i en la curiositat noble. És un saber desinteressat, exemples bàsics del qual són la ciència i la filosofia.
- C) *Saber de salvació*. La seva finalitat és arribar a la divinitat. És un saber que es refereix a un altre món. La màxima expressió d'aquest saber és la mística, entesa com a activitat espiritual

que aspira a dur a terme la unió de l'ànima amb la divinitat per diversos mitjans: contemplació, devoció...

Els llibres d'iniciació a la filosofia de tendència neo escolàstica, gairebé sempre, en la primera lliçó, oferien la següent classificació del saber: vulgar, científic, filosòfic i teològic. En els actuals llibres d'introducció a la filosofia, es respecta aquesta classificació, però s'hi introdueixen algunes variacions en les definicions i s'hi afegeixen dos sabers més: el tècnic i l'artístic.

- A) *Vulgar*. Es coneix també com el saber comú o ordinari. Es defineix com el coneixement humà superficial, és a dir, com el que s'obté per la simple visió de les coses o dels fenòmens, sense penetrar en les causes, ni amb la finalitat d'establir un sistema. Es fonamenta en l'experiència de la vida quotidiana. Aquests coneixements entren en la nostra ment sense esforç i de manera desordenada. La nostra missió és acumular-los com a dades que poden servir per a la nostra vida, però sense aprofundir ni reflexionar sobre els seus continguts. El joier distingeix l'or de l'argent i els treballa sense necessitat de tenir coneixements superiors de química.
- B) *Científic*. És aquell que posseeix la clau de les lleis i de les causes dels fenòmens naturals. El constitueixen els profunds coneixements que l'home extrau d'allò que més li interessa. Al contrari del vulgar, aquest saber sí que pretén ésser sistemàtic. Parlar de ciència i de raó, en aquest cas, és pràcticament parlar del mateix: tota ciència, pel simple fet d'ésser-ho, participa necessàriament de la raó. El saber científic pretén ésser el saber universal, és a dir, l'òrgan de difusió de les lleis generals que regeixen l'univers. Vist això, podem afirmar que, perquè un saber assoleixi la categoria de científic, cal que compleixi amb les condicions de racionalitat i universalitat.
- C) *Filosòfic*. En la Grècia clàssica, el filòsof era aquell que es lliurava a l'estudi de les ciències en general. Abans d'emprar-se el substantiu "filosofia", es van emprar els verbs "filosofar" i

el nom "filòsof". El filòsof no apareix com un creador d'una ciència unitària, sinó com un indagador i estudiós dels aspectes més diversos i diferents de la realitat; tanmateix, el seu objectiu principal és intentar arribar a un saber global sobre la realitat fent un ús correcte de la raó.

- D) *Teològic*. També es coneix com saber religiós. És aquell que té com a tasca la investigació de les veritats a la llum de la revelació divina, discorrent sobre els misteris comunicats per Déu als homes. Els coneixements, en aquest saber, recolzen en quelcom sobrenatural i transcendeixen l'anàlisi lògica i científica, evitant posar-s'hi en contradicció; però, a vegades, resulten inexplicables i només parcialment cognoscibles, ja que són misteris o pretenen ésser-ho.
- E) *Tècnic*. És el saber bàsic de les tècniques existents. És, simplement, saber fer coses útils o necessàries per a la vida humana. La seva relació amb el saber científic és molt estreta: moltes investigacions científiques s'apliquen gràcies a la tècnica i aquesta, alhora, estimula la realització de noves investigacions. El microscopi és un aparell la finalitat del qual és l'observació d'objectes massa petits per a ésser vistos a ull nu. La necessitat de conèixer millor els microorganismes ha dut a haver d'anar del simple microscopi al de força atòmica.
- F) *Artístic*. És el que mostra les eines necessàries per a la producció d'obres d'art en els diversos àmbits artístics reconeguts, com són ara l'escultura, la pintura, la literatura, el cinema... L'art és el sistema de regles per fer bé una determinada cosa. Sostenia Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) que, filosòficament o estèticament parlant, l'art era la realització de la bellesa per part de l'home. Al contrari de la tècnica, no produeix objectes útils per a la vida quotidiana, sinó objectes per a la contemplació i per al gaudi estètic. La perfecció no es troba en la seva possibilitat de servir per a quelcom determinat, sinó en la capacitat, per part de l'artista, d'expressar els seus sentiments o els seus desigs mitjançant

formes belles per a provocar l'interès d'un receptor. Segons la filòsofa i sociòloga hongaresa d'origen jueu Ágnes Heller (1929), l'art és antropomòrfic al màxim, en tant que presenta el món de l'home com creació de l'home (*Sociología de la vida cotidiana*, 1977, p. 108).

En resum, el saber vulgar s'ocupa dels fenòmens; el científic cerca les causes dels fenòmens; el filosòfic reflexiona sobre aquestes causes; el teològic se centra en la causa primera; i el tècnic i l'artístic menen vers l'útil i el bell respectivament.

Ágnes Heller parteix de la distinció entre *intentio recta* i *intentio obliqua*. La primera es refereix a aquell coneixement que no pot superar el pensament quotidià i la segona a aquell que es veu obligat a fer-ho. Quan el pensament quotidià supera la *intentio recta*, aleshores deixa d'ésser quotidià. Aquesta autora es fixa en l'antiguitat grega i veu que qualsevol tipus de pensament científic podia ésser referit, en major o menor mesura, a les experiències de la vida quotidiana. Així, en els diàlegs platònics, Sòcrates parteix sempre de l'experiència i del pensament quotidians, tal com podem veure quan posa en pràctica el mètode maièutic. Segons Heller, Sòcrates eleva a teoria filosòfica els fets presents en el pensament quotidià, i pot tractar de teoria relativa les ciències naturals, la metafísica, la gnoseologia, l'ètica, l'estètica o la política. Aquesta elevació, però, és possible gràcies al caràcter estàtic de la seva societat: una societat comunitària.

Tot i que en les societats estàtiques ja existien esferes de realitat en les quals, segons la filòsofa hongaresa, emergien tipus de pensament no només contraposats a la quotidianitat, sinó, ni tan sols, que se'n deduïssin, com és el cas del pensament jurídic romà, l'esmentada elevació es fa més problemàtica en la societat dinàmica. A partir del Renaixement, amb l'inici del procés infinit de producció, les noves possibilitats polítiques i econòmiques exigeixen reaccions de manera accelerada. Heller ens diu que, en aquest moment, ja no hi ha comunitats naturals que, amb la seva jerarquia estable de valors, ofereixin una base fixa a les decisions morals. La *intentio*

obliqua, és a dir, la teoria i el mode d'actuar que impugnen les experiències quotidianes, es converteixen en una necessitat social vital; i això es veu tant en la moral, en la política, com en l'astronomia o en la física: a la concepció de la relació entre moral i política que trobem en *El príncep* de Maquiavel, des de l'experiència quotidiana, Sòcrates no hi hagués arribat; i Galileu proclama la *intentio obliqua* en la física i no només amb els seus descobriments, sinó també mitjançant una polèmica conscient, que encara avui perdura en la física.

Fixem-nos en la dialèctica que s'estableix entre les dues *intentiones*. El que Marx escriu sobre la separació entre ésser i essència no es derivable de cap experiència quotidiana. Cap obrer no ha conegut ni assimilat aquesta concepció marxiana a través la *intentio recta*; ara bé, quan un obrer ha conegut i assimilat aquesta concepció marxiana, sorgida independentment de la seva experiència, a través de la *intentio recta*, generalitzant les pròpies experiències i depurant-les, pot arribar a conèixer la seva condició d'explotat i l'explotació de la seva classe, l'alienació que pateix i, en conseqüència, actuar per a eliminar aquest estat de coses, que és el més important (*Sociología de la vida cotidiana*, pp. 103-107).

Atenent el context dels sabers, ara podem aventurar-nos a definir la *filosofia* com una actitud reflexiva sobre la naturalesa de l'univers i la condició humana, més enllà de l'especialització científica i de l'actitud ingènua o natural del coneixement vulgar.

6. Les branques de la filosofia

A diferència de les ciències, la filosofia té un caràcter universalista i no està justificada una divisió en diverses branques o disciplines filosòfiques en funció dels continguts que tracta.

De què s'ha ocupat i s'ocupa la filosofia? Quins són els seus objectes? La resposta pot ser una llista increïblement llarga... i incompleta: no hi ha res humà o real que li sigui aliè. El que fa que sigui filosofia no depèn del tema tractat, sinó de la manera de fer-ho. Tanmateix, atesa la complexitat i amplitud de l'àmbit de la filosofia, la seva didàctica aconsella una divisió i classificació en diverses branques.

Existeix una divisió clàssica de la filosofia que té les seves arrels en una distinció que, en l'àmbit dels sabers, va fer Aristòtil:

- a) *la filosofia teòrica*, que s'ocupa del coneixement de la realitat, i
- b) *la filosofia pràctica*, que ho fa de l'acció humana.

Partint d'aquesta distinció, les principals branques de la filosofia són les següents:

FILOSOFIA TEÒRICA	
Lògica	Determinació de les regles del pensament i dels raonaments en la seva expressió lingüística.
Metafísica	Reflexió sobre l'ésser, la totalitat i l'estructura de la realitat.
Epistemologia (teoria del coneixement)	Reflexió sobre el coneixement: els seus fonaments, les seves possibilitats, els seus límits, els criteris de veritat i certesa, etc.
Antropologia	Reflexió sobre l'ésser humà en la seva dimensió biològica, social i cultural.
Filosofia de la ciència	Reflexió sobre la ciència.
Filosofia del	Reflexió sobre el llenguatge.

llenguatge	
Estètica	Reflexió sobre l'art i la bellesa.
FILOSOFIA PRÀCTICA	
Ètica (filosofia moral)	Reflexió sobre els codis i les normes morals.
Filosofia política	Reflexió sobre l'organització social i política, la ciutadania, i l'organització del govern i de l'Estat.

Aquesta classificació no és exhaustiva, però sí suficient.

7. La filosofia avui

Els éssers humans i llurs societats necessiten algú que examini críticament les seves idees i les seves activitats. Avui, la filosofia, no és una manera de criticar la nostra realitat? Separar-nos de la filosofia és pernicios per a la vida humana: suposa apartar-nos de la veritat.

La filosofia, com s'ha vist, és una preocupació raonada sobre la realitat. El filòsof es planteja els problemes del seu temps i intenta solucionar-los. Però el mateix podríem dir dels científics.

En un primer moment, no hi havia una diferenciació estricta entre filosofia i ciència; això va canviar, però, amb l'aparició de les ciències naturals (anomenades en un primer moment *filosofia natural*) a l'època moderna (segles XVII-XVIII). De fet, la filosofia va ser considerada durant molt de temps la ciència fonamental, i del seu nucli es van anar separant a poc a poc diverses ciències particulars, amb noms propis, que ja no es confonien amb la filosofia. Podríem dir que les ciències es van anar independitzant progressivament de la mare filosofia.

En l'actualitat, queda clar que la filosofia i la ciència, tot i la seva proximitat, no són la mateixa cosa. Contínuament interrogant, la filosofia cerca la veritat total o última, al contrari de les ciències, que se centren en la veritat particular. La filosofia té un caràcter global, universal, i la ciència està repartida en multitud d'especialitats, cadascuna de les quals s'ocupa de la seva parcel·la de la realitat amb una metodologia diferent de la filosòfica, que és més especulativa. Aquesta, però, no és l'única diferència entre les dues, però, de moment, per al que ara ens interessa, és suficient.

«La ciència actual està fragmentada en un gran nombre d'especialitats. Cada especialitat té la seva pròpia terminologia, la seva peculiar àrea d'estudi, les seves tradicions metodològiques, etc. Amb freqüència es diu que un científic està filosofant o fent filosofia quan traspasa els límits de la seva especialitat i fa consideracions més generals que les permeses pel marc metodològic de la mateixa, o quan tracta d'analitzar amb més calma i exactitud de l'ordinària els conceptes o nocions que utilitza,

o quan explicita o posa en qüestió críticament els canons metodològics en els quals es basa».

J. MOSTERÍN, *Grans temes de la filosofia actual*

«La filosofia, com tots els altres estudis, aspira primordialment al coneixement. El coneixement al qual aspira és aquella classe de coneixement que ens dona la unitat i el sistema del cos de les ciències i el que resulta de l'examen crític del fonament de les nostres conviccions, prejudicis i creences».

Bertrand RUSSELL, *Els problemes de la filosofia*

ELEMENTS DIFERENCIALS ACTUALS ENTRE CIÈNCIA I FILOSOFIA

CIÈNCIA	FILOSOFIA
Saber descriptiu/predictiu	Reflexió interpretativa, no descriptiva ni predictiva
Contrastable empíricament o revisable intersubjectivament	No contrastable ni demostratiu
Llenguatge precís i rigorós	Llenguatge polisèmic
Progressiu i creixent	No estrictament progressiu
Estricta coherència lògica i matemàtica	Coherència racional genèrica

Els prejudicis són teories que els humans inconscientment donen per establertes o que han absorbit del seu ambient intel·lectual o de la tradició. Són teories no conscientment sostingudes o sostingudes sense examen crític. El problema sorgeix quan veiem que aquestes teories tenen una gran importància per a les accions pràctiques de la gent. La filosofia ens pot ajudar a apartar-nos dels prejudicis i adoptar una posició crítica i racional davant de la vida. Aquest havia estat un dels objectius de la filosofia de la Il·lustració (segle XVIII).

Segons Adela Cortina, quatre són les tasques que fan imprescindible la filosofia en el procés de socialització:

- 1) *Fomentar la reflexió.* Aprendre a filosofar ajuda les gents a recuperar el pols de la reflexió, fent un alto en el camí per

arribar a autoconèixer-se i apropiar-se de les seves millors possibilitats vitals, que és, al cap i a la fi, allò en què consisteix la llibertat.

- 2) *Fomentar la crítica.* Excitar la capacitat crítica. Ens hem d'acostumar a discernir entre el que passa i el que hauria de passar, arrumbant els dogmatismes i els fonamentalismes que es blinden davant de l'argumentació. Exercir la capacitat crítica realment des de conviccions racionals obertes a l'argumentació exigeix conèixer aquests criteris que l'acció de filosofar ha anat descobrint al llarg de la seva història i que ens permeten distingir entre el que resulta inacceptable pel fet de no estar a l'alçada de la dignitat humana i el necessari per protegir i fomentar aquesta mateixa dignitat.
- 3) *Exercitar-se en l'art de l'argumentació,* és a dir, en el costum tan sa com poc usual de recolzar les pròpies posicions amb arguments i amb raons que altres persones puguin comprendre i acceptar o rebutjar amb arguments. No sembla haver-hi una altra manera de potenciar aquesta recerca desprevinguda del vertader i del just, que converteix les masses en pobles, preocupats per descobrir seriosament el millor i per forjar-se una certa voluntat comuna a través del debat obert i lliure. Fomentar una opinió pública que raoni a través de l'argumentació, la capacitat de deliberar seriosament en comitès, comissions i en l'espai obert pels mitjans de comunicació és una de les missions de la filosofia, indispensable perquè una societat sigui realment pluralista i democràtica.
- 4) *Forjar ciutadans que puguin saber-se i sentir-se com a lliures i iguals.* Si un ciutadà és qui fa la seva pròpia vida, el que no és vassall ni serf, encara menys esclau, i la fa juntament als qui són els seus iguals, els seus conciutadans, en el si de la comunitat política, més li val degustar els valors de la ciutadania sabent no només "el

què”, sinó també i sobretot “el perquè”. Més li val no quedar-se a aprendre els valors de les constitucions i espavilar-se a saber «donar raó» dels que escull (Selecció de l'article “La filosofía en la escuela”, *El País*, dilluns, 9 de maig de 2005, “Opini3n”, p. 16).

